

FIGYELŐ

18. századi művelődésünk egy kézikönyv¹ fejezeteiben. A magyar történelemtudomány és mindenekelőtt a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének nagy vállalkozása, a tíz kötetes Magyarország története c. sorozat legutoljára megjelent, 4. kötete Buda visszafoglalásától II. József haláláig dolgozta fel a magyar történelmet. Vagyis — ha némileg szokatlan időhatárokkal is — az elején másfél évtizeddel megtoldva, a végén egy évtizeddel megrövidítve —, de gyakorlatilag mégis a magyar 18. század bemutatására vállalkozik. A szerzők és a szerkesztők Magyarország 1686 és 1790 közötti történetét egy korszaknak tekintik, amelynek során jöttek létre azok a keretek, amelyek között lehetségessé vált a 19. század polgári nemzeti fejlődése a magyarság és a hazai nemzetiségek számára.

A magyar 18. század történetének utolsó, koncepciózus feldolgozására a két háború közötti időszak legszínvonalasabb és legidőtállóbbnak bizonyult Hóman–Szekfű-féle történeti szintézis keretében került sor. A magyar szellemtörténet e kiemelkedő alkotásának értékét jól bizonyítja, hogy a több évtizedes „tiltás”, illetve „tűrés” ellenére, a közelmúltban megjelent újabb kiadása milyen kedvező fogadtatásban részesült.

Az új történettudományi szintézis 18. századdal foglalkozó kötetének és a Hóman–Szekfű új kiadása kiváló lehetőséget nyújt a szakembereknek és a történelem iránt érdeklődő olvasóknak az összehasonlításra. E kritika nem vállalkozik sem erre az összehasonlításra, sem arra, hogy mind a két kötet teljes anyagáról számot adjon. Mindössze azokról a fejezetekről szeretnék szólni, amelyek a 4. kötet két tagjában a magyar művelődés korabeli állapotát dolgozták fel.

A két kötetben — a sorozat többi köteteihez képest is, de főleg azokhoz az arányokhoz viszonyítva, amelyekben az utóbbi négy évtized történeti összefoglalásaiban a kultúra története — többnyire akkor is csak illusztratív módon és vulgárisan, a politika- és gazdaságtörténet, de főleg az „osztályharc” szolgálólányaként — szerepelt, örvendetes nagy teret kapott a művelődéstörténet. (A sorozat 1980-ban megjelent és a következő korszakot (1790–1848) tárgyaló kötetében pl. e témára kevesebb mint a fele terjedelmet áldozták a kézikönyv szerkesztői.) De e — joggal — megnövelt terjedelemmel is fontosabb, hogy e fejezetek szerzői a korszak és a téma legkiválóbb ismerői és szakemberei, Kosáry Domokos és R. Várkonyi Ágnes.

Kosáry Domokosnak, az elmúlt fél évszázad talán egyik legkiválóbb történeti monográfiája (*Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980.) már több mint egy évtizede megjelent, és osztatlan elismerést aratott. E nevezetes mű születésének egyik indítékát — miként erről maga a szerző számol be a Bevezetésben — éppen e történeti kézikönyv fejezeteinek írása közben, a jelentkező problémák megoldása közben kapta. A művelődéstörténet időszerű kérdései egyébként is „benne vannak a levegőben” az utóbbi évtizedekben: ezt bizonyítja az az 1969-es hazai vita is, amelynek során különböző vélemények hangzottak el a művelődéstörténetről általában, annak fogalmáról, tartalmi elemeiről és a történettudományban kijelölt helyéről. Ennek során világosan kitűnt, hogy világszerte sokan hangoztatják a művelődéstörténet fogalmánaak és módszertanának teljes bizonytalanságát, de a fontosságát mégis aláhúzzák, mégpedig éppen a történettudomány egésze szempontjából.

Kosáry a történelem totalitását hangsúlyozza, azt, hogy a naponta bővülő objektív valóság teljességéből gyakor csak bizonyos elemeket tudott a múltszemléletével megragadni. A fejlődő polgárság a múlt-

¹ *Magyarország története 1686–1790. 1–2. kötet.* Főszerk. EMBER Győző, HECKENAST Gusztáv. Bp. 1989. Akadémiai Kiadó, 1569 p.

ban önmagát keresi: uralkodók, csaták helyett a falvak, városok, kézművesek életét, a tudás emlékeit. Szontagh Gusztáv szerint is „az emberiség művelődési históriája a történetírás legérdekesebb része, sőt veleje.” Századunkban a francia történetírásban az *Annales* c. folyóirat iskolája indított harcot a száraz politikai eseménykrónika ellen. Az 1940-es évek elején kiadott *Magyar művelődéstörténet* kötetei nem vettek még tudomást erről: a tanulmányokat minden belső egység nélkül adták közre.

Kosáry maga is részben a francia *Annales* iskola történetkutatói módszereit és eredményeit használta fel. Modellje a társadalmi-politikai, művelődési fejlődést az európai szintéren helyezi el. A történelmi helyszínt tekintve, véleménye szerint, a fejlett észak-nyugat-európai fennsíkot körülvevő periférián helyezkedik el Kelet-Közép-Európa és benne Magyarország. A korszakban a magyar társadalomnak három szintjét különbözteti meg: a felsőt (arisztokrácia, főnemesség, városi polgárság), a középsőt (széles nemesi és mezővárosi polgárság) és az alsót (parasztság). A művelődési jelenségek e szintek szerint különböznek. Dinamikussá azáltalá válik e modell, hogy e szintekről különböző csoportok válnak le, az új művelődési jelenségeket hordozva. 1740-től a rokokót képviselő csoport, majd 1765-től a felvilágosodás megteremtői. Ezt követően a felvilágosodás változatai, „szintjei” lépnek elő: a felvilágosult abszolutizmus, 1770-től a felvilágosult rendiség, a következő évtizedben pedig a nem nemesi felvilágosodás (jozefinisták, jakobinusok) irányzata válik ki.

E modell alapján kimutatja a szerző, hogy a felvilágosodás nálunk sem volt előzmények nélküli. A művelődési jelenségeket nem tekinthetjük importálás eredményeinek, hanem hazai talajból nőttek ki. De nincsenek külső hatástól független, teljesen szeparált törekvések sem. A modell a szerzőnek számos lehetőséget nyújt új, vagy a korábbiaknál világosabb meghatározásokra, jellemzésekre, végső fokon: az egykorú objektív valóság rekonstruálására. Kosáry Domokos jól tudja, hogy rendszere alkalmazása — főleg a kvantitatív felmérések hiánya miatt — ma még nem alkalmas arra, hogy minden feltehető kérdésre választ kapjunk. Mégis többnek tekinthetjük egyszerű modellteremtésnél vagy módszertani kísérletnél: ezt a kézikönyvben, a politikai történet fejezetei között elhelyezkedve, talán még bizonyosabbnak érezzük.

Egy korszerű modell és koncepció alkalmazása mellett a korrall kapcsolatos hatalmas anyagismeret, a kutatás eredményeinek kritikai és ugyanakkor objektív felhasználása és az európai szakirodalomban való tájékozottság gondoskodik a kézikönyv e fejezeteinek magas színvonaláról.

Ez a gyakran egyéni kutatásokon alapuló, nagy tárgyismeret és 'ajékozottság jellemzi az 1686–1711 közötti korszak fejezeteinek szerzőjét, R. Várkonyi Ágneszt is. Az 1686–1711 közötti időszak művelődéstörténetét a 17. század végi Európában lezajló erkölcsi, politikai és tudományos szférákat átfogó mozgalomhoz, a felvilágosodás csíráihoz igyekszik kapcsolni, noha rámutat a török uralom alól felszabadult részekkel kiteljesedő ország viszonyainak az európaítól való eltérésére is. Előtérbe helyezi az előremutató, korszerű kezdeményezéseket, és a kötet koncepciója értelmében mutató jelenségeket hangsúlyozza.

A fejezet során olvashatunk az iskolák, nyomdák és könyvtárak életéről, a könyvkiadás és a könyv-olvasás ismert és felkutatott adatairól. Igazat kell adnom Várkonyi Ágnesnek, amikor e fejezet végén ezt állapítja meg: „A harcoló Magyarország történetét már sokszor megírták, az olvasó Magyarország felfedezésére vár.” A nagy történelmi szintézisek készítői az alapvető forrásmunkák és feldolgozások hiányai miatt nálunk gyakran kerülnek hasonló, nehéz helyzetbe. Ezeknek a fehér foltoknak a kimutatása is egyik jelentős eredménye az ilyen összegezeseknek.

Szép és kerek fejezet foglalkozik a korabeli erdélyi művelődési viszonyokkal és a külföldi egyetemekről származó eszmékkel, a kartezianizmussal és a pietizmussal. Rákóczi államának művelődéspolitikája is méltó összegezést kapott. A további fejezetekben a tudományok fejlődéséről, a korszak pedagógiai törekvéseiről kapunk értékes összefoglalást, majd a történetírás, az irodalom, a művészetek és a népi kultúra korabeli történetével zárul e korszak művelődéstörténete.

A negyedik kötet II. részében a művelődéstörténettel foglalkozó fejezetnek Kosáry Domokos „A művelődés késő barokk változatai” címet adta. E rész az 1711–1765 közötti időszakot foglalja magában.

Kosáry Domokos — ugyancsak a korábbi kutatás 18. századdal kapcsolatos hanyatlás-elméletével szemben — a század második felében fellépő felvilágosodás előzményeit, a jövő felé vezető lépcsőfokokat emeli ki ebből az időszakból. Koncepcióját a következők során, a szóban forgó fél évszázad szellemi életének színes bemutatásával támasztja alá. A jelzett, önálló monográfiájához képest szükségszerűen tömörített, de így is alapos elemzést és színes képet nyújt a magyarországi művelődés jelenségeiről. A bevezetőben jelzett szinteket sorba véve, a további kutatás számára különösen elgondolkodtató az, amit az eddig elmellőzött harmadik szintnek, a paraszti művelődésnek a számbavételéről ír. Véleménye az, hogy

tárgyalni kellene a folklórt is, de mivel az irodalomtörténetírás eddig a folklórt figyelmen kívül hagyta és mert egyelőre hiányzik a módszertani kapcsolat a történettudomány, az irodalomtörténet és a folklórkutatás között, a történetészetetellen a jelenleg még oszlatlan folklór-tömbökkel. Pedig mindaddig hiányos marad művelődéstörténetünk, hangsúlyozza a szerző, amíg a társadalom legszélesebb sávja, a paraszti világ, a nép műveltsége hiányzik összegezéseinkből.

E fejezet a továbbiakban bemutatja a különböző egyházakon belüli frontvonalakat, kiemelve a feudális ortodoxia és a reformtörekvések közti harcokat. Ezután az oktatásügy, a könyvkultúra, a tudományos élet, a szépirodalom és a művészet számbavetele következik.

Az 5. fejezet tárgyalja a felvilágosodás változatait, és ennek során sokoldalúan mutatja be a 18. század végi magyar felvilágosodás eszméit, intézményeit, tudományosságát, irodalmát és művészetét: mindazt, amit Kosáry Domokos önálló monográfiájában már részletesen megismerhettünk. Azáltal azonban, hogy itt mindezt – mégha rövidítve és tömörítve is – de egy történeti összefoglaló mű keretében olvashatjuk, talán még inkább megvalósulhatott a szerző egyik célkitűzése: a művelődés jelenségeinek a történelmi keretek közötti tárgyalásának fontossága.

Joggal utalt Várkonyi Ágnes az egyik fejezetben arra, hogy nem megfelelő méretű a hazai olvasási kultúra történetével kapcsolatos kutatás. Ez alig vitatható, noha ez kivételesen nemcsak hazai, hanem általános mulasztása a művelődéstörténeti kutatásoknak. Ugyanez a hiányolható, hogy – legalábbis a század első felében – nem mindig használta fel a szerző azt a kevés összefoglaló munkát sem, amely pedig az újabb kutatások eredményeit tartalmazta. Például nem ártott volna az egyébként rendkívül szép és gazdag Rákóczi-fejezetben a fejedelemnek a korabeli sajtóhoz fűződő kapcsolatát behatóbban elemezni, mert ez Rákóczi politikai műveltsége szempontjából is fontos jelenség volt. Comenius, Francke és a hallei egyetem magyarországi hatásainak említése során kimaradt az iskolai újságolvasásnak az a gyakorlata, amelyet Bél Mátyás nyomán a pozsonyi líceumban valósítottak meg, abban az iskolában, ahonnan nemcsak Tessedik és Hajnóczy, hanem a 18. század végi hazai sajtó legtöbb úttörője és munkatársa is kikerült.

A *Magyarország története* című történeti kézikönyvsorozat 4. részének művelődéstörténeti fejezetei, ha egyes részletei vitákra, megjegyzésekre is készítenek, egészében véve koncepciózus, korszerű és színvonalas feldolgozása a magyarországi 18. századi művelődés történetének.

KÓKAY GYÖRGY

Magyar őstörténeti könyvtár.¹ A József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja könyvsorozatot indított *Magyar Őstörténeti Könyvtár* címmel. Mind a kutatócsoport megszületése, mind e sorozat útra bocsátása örvendetes eseménye tudományos életünknek. A magyar őstörténet – forrásadottságainál fogva – sajátos diszciplína, több önállósult és szuverén módon, öntörvényei szerint működő tudományág határmezsgyéjén fekszik. Régen elmúltak azok az idők, amikor a magyar őstörténetben a korábbi indulásból szerzett előnyt kihasználva egy szakma (a nyelvészet, azon belül is elsősorban a turkológia) magára vállalhatta a magyar őstörténet teljes terhéét. Németh Gyula még Török Filológiai És Magyar Őstörténeti Tanszéket vezetett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, a szegediek – évtizedek múltával – nagyon helyesen önálló Magyar Őstörténeti Kutatócsoportot szerveztek. A komplexitásra való törekvés, a különböző tudományterületeken elért eredmények egymással való szembeállítás nem idegen a szegedi kutatóktól. A *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba* című egyetemi jegyzet öt és a *Studia Uralo-Altaiica* harminnegy kötete egyszerre előzménye, fedezete és biztató ígérete a kutatócsoport munkásságának, záloga a most induló könyvsorozat sikerének. A series első kötetéhez írt Előszóban Róna-Ias András akadémikus világosan kifejezésre juttatta: mindarra a feladatra, amelyet a kutatócsoport maga elé tűzött, a szegedi Altajisztikai Tanszék körül kialakult műhely egyedül nem vállalkozhat, igényli az őstörténet művelésében érdekelt valamennyi tudomány közreműködését.

Ennek az igénynek a megtestesülése a sorozat első kötete. A benne foglalt tizenegy tanulmány túlnyomó többsége nem a magyar őstörténethez (vagyis a magyarság 895 vagy éppenséggel 1000 előtti történetéhez) nyújt adalékokat, hanem különböző tudományterületek képviselői azt teszik mérlegre: hol tartott a magyar őstörténet kutatása a két világháború között, milyen hatást gyakorolt a kor társadalmi

¹ *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931. Magyar Őstörténeti Könyvtár 1.* Szerk. KINCSES NAGY ÉVA. Szeged, 1991. 93 p.

tudata, eszmerendszere az őstörténet művelésére, illetve az őstörténet kutatása mennyiben hatott vissza arra a szellemi (és azon túl: politikai) közegre, amelyben fogant. A kötet egyszerre szolgál adatokkal a magyar őstörténet sui generis tudományfejlődéséhez, illetve a diszciplína társadalmi-politikai kötődéséhez. Öröndetes, s éppen ez az új szegedi vállalkozás hagyományokra visszatekintő nagy erőssége, hogy minderről az érintett tudományszakok művelői (a 20. századi történelem kutatója mellett az irodalomtörténész, a középkorász, a finnugrista, az orientalista, a néprajzos, az embertanos) mondják el véleményüket. Természetesen nincs arról szó, hogy a dolgozatok kimerítették a témát, de az alábbi rövid tematikai áttekintés a bizonyosság arra, hogy a fő vonalakat a kötet megragadta, bemutatta (legfeljebb azon töprenghetünk el, hogy a tizenegyből két tanulmány címében szereplő 1919–1931 közti időhatár miért vált az egész kötet alcímévé, amikor a dolgozatok többsége – egyébként magától értetődő módon – a két világháború közti időszakra terjesztette ki vizsgálódása tárgyát, s nem egy közülük még korábbi időhatárról indította mondandóját).

A kötet élén – az Előszót követően – Serfőző Lajos tanulmánya áll, amely a korszak általános jellemzését adja. A többi írás szerzőjének ábécé-rendjében követi egymást. Aszalós Károly Szabó Dezső eszmerendszereinek nemzeti-faji vonatkozásait tárgyalta 1919–1923 között. Berta Árpád a magyar őstörténet kiemelkedő művelője, Németh Gyula őstörténeti nézeteinek fejlődését tekintette át 1908–1930 között, bemutatva, milyen utat járt be a tudós *A honfoglaló magyarság kialakulása* című korszakos mű megszületéséig. Farkas Gyula a fajkutatás 1919–1931 közti magyarországi helyzetéről, a fajbiológia térhódításáról és kritikájáról írt. Fried István annak szentelte tanulmányát, hogy a szlávok – főleg az utóbb szlovákok lakta térség szlávjai – és a honfoglaló magyarok milyen megítélésben részesültek az 1919–1931 közti magyar tudományos irodalomban. A kötetet szerkesztő Kincses Nagy Éva a turáni gondolat hazai útját vázolta fel az 1910–1920-as években. Kordé Zoltán a székely eredetkérdésben alkotott főbb nézeteket gyűjtötte csokorba Hunfalvy Páltól (1876) Hasan Erenig (1943). Kósa László arról értekezett, hogy a magyar néprajztudomány – mint sok tekintetben par excellence őstörténeti stúdium – mennyiben járult hozzá az őstörténeti kérdések megválaszolásához; ehhez a vizsgálathoz főleg *A magyarság néprajza* kötetét vette igénybe. Bizonyos szempontból eltér az eddig tárgyalt tudománytörténeti dolgozatoktól Róna-Tas András írása. Mert bár Gombocz Zoltán 1920 körüli munkái kapcsán a magyarok hun eredettudatát vizsgálta, de nem állt meg a hisztóriográfiai összegzésnél, hanem e sokat tárgyalt kérdés-körben kifejtette saját álláspontját is, amely szerint a korai Árpád-korban a magyaroknál létezett a keleti eredetű hun leszármazási tudat, amely azonban történeti valóságot nélkülöző hamis (fiktív) tudat volt. Szij Enikő a heimoaate – a finnugor néprokonsági eszme – finnországi történetét dolgozta fel, különös tekintettel az 1920–1940 közti évekre. A kötet záródolgozata a sorozatot szerkesztő Zimonyi István tolábol való, aki Kmoskó Mihály szírológiai és arabisztikai, valamint magyar őstörténeti munkásságát vette számba.

Az itt röviden vázolt tematikai gazdagság csak aláhúzza azt, hogy az őstörténet és nemzettudat két világháború közti kapcsolatainak rangos szerzők által történt bemutatása, vagyis e tárgykörben 1988 áprilisában Szegeden tartott tudományos ülésszak anyagának közreadása egyaránt értékes nyeresége a magyar őstörténeti kutatásoknak (főleg az őstörténeti vizsgálódások története vonatkozásában) és az 1920–1930-as évekbeli magyarországi szellemi irányzatok, mozgalmak kutatásának.

KRISTÓ GYULA

A Bolognai Rovásémlék.¹ A székely rovásírás első, nem csak részletes, de részleteiben is szakszerű monográfiáját adja kezünkbe ezzel a könyvvel Sándor Klára. E rovásírás emlékeit mindig is egyfajta bizalmatlanság övezte írástörténészek, nyelvészek részéről, ami a gyakori hamisítványok és a szapora dilettáns munkák miatt tökéletesen érthető is. E bizalmatlanság eloszlátásán – úgy látszik – nem segített Németh Gyula 1934-es vázlatos munkája sem (talán éppen vázlatossága miatt): a székely rovásírás adatai továbbra sem kerültek be a nyelvtörténeti, illetőleg kultúratörténeti munkákba. „A Bolognai Rovásémlék” megjelenése jelentős lépés ahhoz, hogy ez a helyzet megváltozzon, hiszen a szerző forrásának kultúratörténeti és nyelvtörténeti adatait is hasznosítja.

¹ Sándor Klára: *A Bolognai Rovásémlék. A székely rovásírás 1. Magyar Őstörténeti Könyvtár 1 (recte: 2).* A József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának kiadványai. Szeged, 1991. 204 p.

A Marsigli által 1690-ben lejegyzett rovásbot kéziratát a szerző személyesen tanulmányozta, így biztonsággal különítheti el a kéziratban az olasz hadmérnök és egy másik személy bejegyzéseit, ezt a másolatokról dolgozó eddigi közlések nem tették meg. A részletes leírás a forrás tüzetes tanulmányozásáról tanúskodik, s ezt az itt olvasható kutatástörténettel összevetve még a korábban tájékozatlan olvasó is tisztába jöhet azzal, hogy e munka mennyi többletet tartalmaz. Vizsgálatai szerint a Marsigli-féle kézirat értékét növeli, hogy – némely kihagyásoktól eltekintve – hűen tükrözi forrását, a naptári ünnepeket leíró rovásbotot. Igen fontos – és új! – a rovásbot lelőhelyének megállapítása, a gyergyói, illetve Gyergyószentmiklós környéki eredet további vizsgálatok alapjául szolgálhat. Azt eddig is tudtuk, hogy a Marsigli által lejegyzett rovásbot 15. századi, Sándor Klára jó okkal valószínűsít egy 13. századi eredetet, ezt más, általa nem említett adatokkal is támogatni lehet. Részletesen foglalkozik a naptár más (latin betűs) naptárakhoz való viszonyával, körültekintően vizsgálja a betűalakokat. A részletes elemzés gazdag kultúratörténeti tárház is, ebben a részben a szerző facsimilében adja az egyes szavakat, ezzel az olvasónak közvetlen ellenőrzési lehetőséget biztosít. Szerények ugyan, de értékesek a nyelvtörténeti megállapítások.

A 681. lap hátoldalán bizonyosan „Passi, i Muniti”, tehát „megerődített szorosok” olvasandó, ezek az itt leírt *Pelizka* „Piricske szoros” és *Bekas* „Békés szoros”.

Marsigli, illetve a rovásbot ábécéje ugyanaz némi eltéréssel, mint Kájoni János 1673-ban, Szárhegyen lejegyzett ábécéje. Kájoni 1687-ben éppen Szárhegyen halt meg, aligha lehet késéges, hogy a rovásbot éppen az ő hagyatékából került Marsiglihez. Ennek az ábécének a sora azonos a Magyarországon már az Árpád-korban használt latin ábécével, amelyre első adatunk 1184-ben van a székesfehérvári káptalan oklevelében. Egy elvégzendő részletes vizsgálat bizonyára lehetővé teszi majd a rovásnaptár eredeti változatának pontosabb keltezését.

Fenti két megjegyzésünk is mutathatja, hogy Sándor Klára szakszerű feldolgozása nemcsak ismereteinket gyarapítja, hanem további kutatásoknak is teret nyit, s az elmondottak mellett ez sem elhanyagolható érdeme.

VÉKONY GÁBOR

„... Játéka mindenféle szélnek”. Plakát és történelem, 1944–1990. Kiállítás a Legújabbkori Történeti Múzeumban, Budapest, 1991 november – 1992 február.

Az elmúlt idők légkörét talán egyetlen más dokumentumfajta sem érzékelteti úgy, mint a falragasz. Különösen érvényes ez a megállapítás az eseményteljes, feszült hangulatú, úgynevezett „történelmi idők”-re. Szemléletes bizonyítéka ennek az állításnak az a kitűnő kiállítás, melyet gazdag plakát-gyűjteményéből az utolsó ötven év történetéről a Legújabbkori Történeti Múzeum rendezett.

A Sztójay kormány és a Szálasi korszak termékei nyitják a sort, éles kontrasztot képeznek ezekkel Ék Sándor 1945-ös antifasiszta grafikái. 1945–1948 a heves és sorsdöntő politikai csatározások kora volt, s ezeknek a harcoknak jelentős részét a házfalakon és a hirdetőoszlopokon vívták. Egymással szemben álló pártok, mozgalmak, szervezetek igyekeztek maguk mellé állítani az utca emberét. Ennek a viharos korszaknak az 1945. és az 1947. évi választások képezték a csúcspontját. Kielezett szituációk gyakran készítenek maximális teljesítményekre az alkalmazott grafika művelőit, s valóban, az ekkor keletkezett alkotások a magyar képes plakát történetének egyik legjelentősebb korszakát képezik. De nagyon tanulságosak és a kor éles politikai harcairól sokat elárulnak a mai nézőknek a szöveges plakátok is.

1947/48. a „fordulat éve”. 1948 végére a politikai küzdelmek eldőlték, s 1949-ben kezdetét vette az egypárti diktatúra korszaka. Plakátművészetünkben ez a sematizmus egyeduralmával jár együtt. A kiállításnak azok a látogatói, akiknek nincs személyes emléke ezekről az évekről, sok mindent megérezhettek a képes és szöveges falragaszok láttán a kor nyomasztó és félelmetes hangulatából.

A hamu alatt izzó parázs 1956-ban azután óriásit lobbant. A forradalom néhány hete nem volt alkalmas arra, hogy grafikai alkotások szülessenek, annál izgalmasabb azonban a szöveges plakát termés. A kormány statáriumi hirdetményei váltakoznak a felkelt nép hangjával. Október 29. és november 3. között a győzelmet köszöntő eufórikus lelkesedés sugárzik a házfalokról. Ekkor jelenik meg e korszak talán egyetlen képes plakátja: az ország semlegességének kimondását követeli, s a Kossuth címer ékesíti.

November 4-én a szolnoki kormány 16 pontja jelzi a helyzet újabb változását. Különösen izgalmas napok következtek. Ugyanazon a napon, amikor Pécselt a szovjet katonai parancsnok átveszi a teljhatalmat

a város felett, Dunapentele (az egykori Sztálinváros, a mai Dunaújváros) Nemzeti Bizottsága végsőkig való ellenállásra buzdít „Halál a szovjet megszállókra” feliratú plakátjával. A helyzet még hetekig nem egyértelmű. A Váci Összüzemi Munkástanács például november 14-én falragaszon követeli többek között Nagy Imre visszatérését a kormány élére és a szabad választások megtartását.

Az új hatalom, mely az év végére a tömegkommunikáció terén is egyeduralkodó lesz, egyidejűleg két taktikát követ. Egyrészt statáriumot hirdet, fenyegetőzik, másrészt nyugalmat, jólétet ígér az ország népének, ha az hajlandó a kormányt elismerni. A hatvanas években kezdődő konszolidáció idején a politikai plakát némileg háttérbe szorul, szerepe körülbelül annyira korlátozódik, hogy a három állami ünnep alkalmával minden évben menetrendszerűen megjelennek a megfelelő ideológiai töltésű falragaszok. Ezenkívül leginkább különböző kongresszusok (Párt, KISz, stb.) és az úgynevezett nemzetközi szolidaritás (leginkább Vietnam) adnak témát és munkát a grafikusoknak. Bővebb és igen magas színvonalú viszont a termék és kulturális plakátok terén, s 1968 után az „új gazdasági mechanizmus” kezdetével lassan az áruplakátok is felzárkóznak melléjük.

A nyolcvanas években a fokozódó gazdasági nehézségekkel párhuzamosan erjedés kezdődik a társadalomban. Ebből valami már észlelhető a városok házfalain is. Feltűnnek a féllégális, viszonylag kisméretű falragaszok, melyek leginkább marginális kulturális eseményeket (legtöbbször under-ground pop együttesek felléptét) hirdetik. Ezeket rendszerint az úgy ifjú rajongói ragasztották ki a sötétség leple alatt. Kissé amatőr, némileg primitív kivitelük ellenére is valami újat képviselnek a műfajban.

Az 1988 májusi pártértekezlet után megváltozott a légkör. A politikai ellenzék nyíltan megjelent a porondon. Az első nyílt ellenzéki falragaszok az erdélyi magyarság helyzetére hívták fel a figyelmet, vagy a Dunai Vízlépcső építése ellen tiltakoztak. Még 1988 őszén színre lép az első nyíltan ellenzéki szervezet, az MDF, s követi 1989 elején az SzDSz. Ezek a plakátok előállításukban és megjelenésükben is többnyire a már előbb ismertetett féllégális kulturális plakátokra emlékeztetnek.

1989. a magyar történelem talán legmozgalmasabb éve. Nem egész 12 hónap alatt megtörtént a rendszerváltás. Az ellenzék már teljesen legális politikai erőként viselkedik és az utcát az ő plakátjaik uralják. Ezek már legtöbbször „profi” nyomdában készültek s a képes plakátokat hivatásos grafikusok tervezték. Mint már írásom elején is említettem, a kiélezett helyzetek, a mozgalmas, feszült idők kedveznek a jó politikai plakát létrejöttének. Most is olyan alkotások születnek, mint Pintér Ferenc Nagy Imre temetésére készített műve, Pócs Péter és Haris László képe a 301-es parcelláról, Ducki Krzysztof Munkásörtség ellenes falragaszai, vagy Kara György „négy igen”-es plakátja, ami a novemberi népszavazásra készült.

A rendszerváltást az 1990 évi tavaszi választások zárják le. E tavasz rendkívül gazdag és jelentős százaléklában igen színvonalas nyomtatványterméséből érdekes módon csupán ötlet találkozunk a kiállítás végén. A látogató méltán érezheti a kiállítás láttán, hogy az elmúlt ötven év története pergett le előtte gyorsított filmfelvételen. Külön dicséretet a kitűnő nyomdai kiállítású katalógusért, amit számos fekete-fehér és színes illusztráció díszít.

INDALI GYÖRGY